

ГРАНІ ВІЙНИ

УДК 355.088:614.88–51–055.2(477.86)“1939/1945”+069.8

© **Наталя ФІЛАТОВА**

© **Володимир РУГАЛЬ**

ДО ІСТОРІЇ «ЖІНОЧОГО ПИТАННЯ» В ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ (1939–1945 рр.): ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФОНДУ ЛЮДСЬКИХ ВТРАТ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

За зібраними у фондовій колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні матеріалами на полеглих військовослужбовців, призваних до армії з території Івано-Франківської області, встановлено, що 21 документ підтверджує загибель жінок під час німецько-радянської війни. Документальний масив дав змогу проаналізувати їхні долі, показати, де вони служили, які обов'язки виконували, як загинули й були обліковані.

Ключові слова: Національний музей історії України у Другій світовій війні, документи з обліку втрат, сповіщення про загибель, жінка, гендерна політика, санінструктор.

В історії військової справи та війн доволі довго йшлося лише про чоловіків. Проте під час Другої світової війни в протистояння з обох боків було втягнуто сотні тисяч жінок, вони служили майже в усіх родах військ. Українські жінки, як і чоловіки, опинились у фронтових частинах армій, що воювали, пройшли через партизанські з'єднання, повстанські підрозділи та підпілля, виживали й гинули, ставали інвалідами.

У результаті двох світових війн жінки здобули виборчі права, розширили можливості праці в раніше недоступних професійних сферах, проявили свою громадянську працездатність, хоча це не означало зростання їхнього політичного впливу. Вони не здобули ані рівного представництва в органах влади та управління, політичних партіях і рухах, ані вирівнювання оплати праці з чоловіками, ані належного оцінювання неоплачуваної хатньо-сімейної роботи та догляду за дітьми. Натомість жіноцтво отримало «рівність» у важкому труді, у шкідливих умовах і небезпечних професіях, у призовах і мобілізаціях до регулярних та іррегулярних військових структур.

Багато історичних подій часів Другої світової війни неможливо зрозуміти без ширшого контексту, про який не завжди пам'ятають або який не хочуть згадувати. Саме такою замовчуваною темою був гендер [18, 282]. Його окремо не висвітлювали, про участь жінок у бойових діях могли згадати в загальному контексті чи міфологізованих та героїзованих історії війни. Увага зосереджувалася насамперед на долях героїнь фронту й тилу [5–7; 10; 15; 17].

Першу спробу висвітлити долю жінки у війні зробила в 1980-х рр. білоруська письменниця Світлана Алексієвич. Вона порушила питання неоднозначного ставлення в країні до фронтовичок [1; 2]. Лише впродовж останніх років з'явилися дослідження, які ламають радянські ідеологічні міфи та пропагандистські штампи щодо гендеру, розкриваючи історії звичайних жінок під час Другої світової війни [9].

На прикладі доль загиблих жительок Івано-Франківщини, які служили в радянських регулярних військових структурах, спробуємо продемонструвати особливості життєвого та фронтового шляху звичайної жінки.

Джерельною базою розкриття порушеного питання є Документальний фонд з обліку людських військових втрат Івано-Франківщини, зібраний у Національному музеї історії України у Другій світовій війні упродовж 2007–2013 рр. Фондова колекція Музею поповнилася 356 справами з установ Міністерства оборони України, зібраними в Івано-Франківській області, а також 8 справами сканографій документів з обласного архіву [26, 101]. Основний масив документів цього зібрання відображає події нацистсько-радянської війни.

Відпрацьовані офіційні джерела з обліку людських військових утрат обмежені, тенденційні, не завжди достовірні (особливо у встановленні долі військово-вслужбовця). Проте вони можуть бути предметом спеціального дослідження й розповісти як про людей, так і про епоху взагалі. Як зазначає дослідник В. Гриневич, «некорисних» джерел немає [8, 34].

Державна політика СРСР у військовій сфері (урядові рішення, інституційне оформлення) суттєво не різнилася у ставленні до чоловіків і жінок. У тоталітарній системі єдиним суб'єктом комунікації була влада. Мовою наказів, розпоряджень та гасел від соціуму вимагалось те, що було потрібно державі за усталеними чоловічими нормами. Оскільки жінки загалом не підлягали обов'язковій мобілізації, складалося враження, що в тих умовах для них існувала певна свобода вибору. Проте вони не могли відмежуватися від війни.

Перед війною українські етнічні землі не були єдиним політичним організмом, проте стали ним, за незначним винятком, унаслідок Другої світової війни. Уже 28 вересня 1939 р. угодою між СРСР і Німеччиною взаємно були визнані захоплені двома тоталітарними державами території та встановлені на той час кордони. Приєднані західноукраїнські землі були введені до складу УРСР. Утворено шість областей: Львівську, Станіславську, Волинську, Тернопільську, Ровенську, Дрогобицьку.

Офіційно ці землі були включені до УРСР 15 листопада 1939 р., коли позачергова сесія Верховної Ради УРСР ухвалила відповідний закон. 4 грудня 1939 р. була утворена Станіславська (від 1962 р. – Івано-Франківська) область [12, 11; 11, 9].

Упродовж Другої світової війни територією Івано-Франківщини прокотилося кілька хвиль мобілізації: у 1939–1941 рр. та 1944–1945 рр. – до Червоної армії, а також у 1944–1945 рр. – до Війська Польського.

Упродовж Другої світової війни тільки у складі радянської армії воювало понад 100 тис. уродженців Прикарпаття, як чоловіків, так і жінок [12, 19]. Багатополярний український досвід військового протистояння перетворив ці терени на поле битви кількох непримиренних ворогів. Крім поховань військовослужбовців радянської та польської армій, землі області усіяні могилами вояків Української повстанської армії.

Питання людських втрат України в цій війні досить болюче й навряд чи знайде остаточне вирішення. Установити найреальніші дані допоможе електронний ресурс, який створюється в Музеї. Джерелом його наповнення є Документальний фонд з обліку людських військових втрат. Нині по Івано-Франківщині введено інформацію на 21 561 військовослужбовця, який загинув під час Другої світової війни, серед них – 21 жінка [28].

Складником цього музейного зібрання є історико-меморіальний серіал «Книга Пам'яті України», чи не єдине із джерел, присвячених людським військовим втратам, у якому присутній гендерний аспект.

По Івано-Франківській області було видано три томи книг, до яких внесено ім'я 29 371 військовика, народженого в області або призваного з її теренів, а також тих бійців, чиї рідні проживали на Івано-Франківщині. До списків включено 12 016 військовослужбовців, які загинули в боях, 3798 померлих від ран, 11 681 зниклого безвісти, 1592 осіб, чия дальша доля невідома, і 284, які загинули в полоні [14, 6–9]. Серед цієї кількості втрат наведено дані про 31 жінку [12–14].

Основний масив документів полеглих у війні військовослужбовців з Івано-Франківщини, який зберігається в Національному музеї історії України у Другій світовій війні, – це сповіщення про загибель та списки полеглих і зниклих безвісти вояків. Серед матеріалів 21 загиблої жінки – 11 сповіщень про загибель та 10 інших документів, інформація зі списків загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців, а також листування рідних щодо пошуку відомостей про своїх полеглих родичок, переважно післявоєнного часу [28].

Слід зазначити, що із 21 загиблої жінки з Івано-Франківщини, чиї документи зберігаються в Музеї, у Книзі Пам'яті України Івано-Франківської області наведено відомості про 12 осіб.

Згідно із законом про загальну військову повинність (1939 р.), службу в Збройних силах відбували всі чоловіки, незважаючи на національність, віросповідання, рівень освіти та соціальний стан. Вік призовників було встановлено від 19 років, в особливих випадках – від 18 [25, 39].

За цим законом надавалося право ставити на облік і брати на службу в армію і на флот жінок, які мали медичну, ветеринарну та спеціальну технічну підготовку. У воєнний час жінки зі спеціальною підготовкою могли бути призвані в армію і на флот для допоміжної та спеціальної служби [4, 4].

Уже під час радянсько-фінляндської війни 1939–1940 рр. вони служили лікарями та сестрами Червоного Хреста. Згідно з мобілізаційним планом 1941 р. армії в СРСР під час війни комплектувалися з навчених людських ресурсів за персональною пропискою військовозобов'язаних. Уже першого дня німецько-радянської війни було оголошено мобілізацію. 23 червня 1941 р. на території 14 із 16 наявних на той час військових округів, зокрема й трьох українських – Київського, Харківського та Одеського, почався призов військовозобов'язаних чоловіків 1905–1918 р. н. [24, 303–304].

У червні 1941 р. чимало жінок записувалося добровольцями до війська. Пояснення передумов та джерел такої їхньої активності слід шукати в довоєнній гендерній політиці СРСР, парамілітарних та спортивних практиках, у радянській мілітаризації життя й суспільної свідомості.

Через великі втрати в 1941 р., а також поновлення ворожого наступу в 1942 р. призов жінок до радянських регулярних структур ще більше активізувався. Відповідно до постанови Державного комітету оборони (далі – ДКО) «Про заміну в тилкових частинах і установах Військово-Повітряних сил Червоної армії військовослужбовців-чоловіків жінками» № ГОКО-1618сс під грифом «цілком таємно» від 18 квітня 1942 р. відбулася масова мобілізація жінок, переважно в такі сфери, як санітарна служба, протиповітряна оборона, зв'язок, постачання та політична робота. Крім служби в сухопутних військах, їх залучали на флот, до авіації, внутрішніх військ НКВД [16, 92].

До того ж за наказами ДКО № 0325 від 25 квітня 1942 р. та № 0678 від 6 вересня 1942 р. чоловіки старшого віку чи обмежено придатні й непридатні до стройової служби та жінки замінювали командний і начальницький склад, придатний до стройової служби, у штабах, установах і тилах армій, фронтів та округів [27, 217, 295].

Постанови про мобілізацію жінок були ухвалені ДКО за підписом Й. Сталіна для кожної сфери окремо. Згідно з наказом ДКО № 0284 від 14 квітня 1942 р. до військ зв'язку було мобілізовано 30 тис. жінок для заміни червоноармійців-зв'язківців [27, 212]. За наказом ДКО № 0297 від 19 квітня 1942 р. до ВПС було мобілізовано 40 тис. жінок [27, 214]. Хоча принцип добровільності зберігався, місцеві органи влади мали чітку квоту призову жінок, яку мали виконувати. Попри те що в інші воєнні роки кількість мобілізованих жінок суттєво зменшилася, цього порядку дотримувалися до 1944 р. Навіть постановою ДКО № 5907с під грифом «таємно» від 16 травня 1944 р. до лав Червоної армії призывали на добровільних засадах 25 тис. жінок у віці від 20 до 35 років. Представниць жіночої статі, які опинялися в лавах армії, направляли на комплектування штату кухарів, праль,

зв'язківців і санітарок [16, 93]. У музейному зібранні є документи, що свідчать і про призови в 1945 р. [33].

Підтвердженням того, що жіночі мобілізації мали відповідні квоти, є інформація про призов до армії з території Івано-Франківської області 12 жінок не в одному або двох районах, а в шести із чотирнадцяти: Надвірнянським РВК – 3; Коломийським РВК – 3; Коршівським РВК – 1; Косівським РВК – 1, Галицько-Рогатинським ОРВК – 3, Чернелицьким РВК – 1. Дев'ять жінок-військовослужбовців були призвані з інших регіонів Радянського Союзу (зокрема, А. Воронцова призивалася Хабаровським МВК, а Г. Кузяєва – Коломенським МВК Московської області Російської Федерації), на решту відсутня персональна інформація (як-от на М. Міклашук), а на П. Петрову зберігається супровідний лист про помилково занесене сповіщення про загибель до Косівсько-Верховинського ОРВК [28].

За віком серед призваних до армії були жінки, яким на початок війни виповнилося від 23 до 32 років (1918, 1915, 1914 та 1909 р. н.). Серед наймолодших вікових категорій – жінки-військовослужбовці 17–19 років (1928 р. н. – 1, 1926 р. н. – 1, 1925 р. н. – 2). Чотири жінки були 1922 р. н. та по одній – 1921, 1923 й 1924 р. н. [28].

Відоме місце народження 17 військовичок. 12 із них побачили світ у селах Станіславської (нині – Івано-Франківської) області: К. Бойчук і П. Кушнір – уродженки с. Пнів Надвірнянського району; Г. Григорців – уродженка с. Раківчик, а О. Іванішук – с. Лісна Слобідка Коломийського району; у Галицькому районі народилися: М. Петель – у с. Крилос, Ю. Чапека – у с. Бовшів; у Косівському районі: П. Копчук – у с. Яворів, М. Коріндеш – у с. Вараско, А. Пістащук – у с. Стодне (Смодна), М. Прокопчук – уродженка с. Корнів Городенківського району; Ю. Куницька – уродженка с. Мала Тур'я Долинського району, а Г. Федоренко – смт Рожнятів Рожнятівського району.

Дві – народилися в інших регіонах України: Г. Андреева – уродженка с. Скопіївка Добровеличківського району Кіровоградської області, а Х. Коваленко – с. Красний Шахтар Ізюмського району Харківської.

У білоруському с. Замостя Могильовської області народилася Г. Дмитрієнко. Родом із Російської Федерації були жінки-військовослужбовці Г. Кузяєва – з м. Коломна Московської області та А. Воронцова – з м. Ленінград (нині – м. Санкт-Петербург) [28].

Більшість жінок-військовослужбовців Червоної армії (понад пів мільйона) перебували в лавах медико-санітарної служби. На відміну від інших армій світу, саме в Червоній армії половину всіх задіяних на фронті або поруч із ним лікарів (41 %) і найбільшу частину фельдшерів (57 %) становили жінки. А медичний персонал шпиталів складався виключно з жінок [9, 6]. Крім того, з початком війни роботу санітарів з урятування поранених і надання їм першої медичної допомоги в ротах, батальйонах, полках як на передовій, так і у прифронтовій зоні було покладено на плечі жінок. Це пояснюється необхідністю використання чоловіків

у бойових порядках. Санітари, як і солдати, перебуваючи в окопах на фронті, гинули під обстрілами й бомбардуваннями, але з ризиком для життя мали виконувати свої завдання. Саме серед цієї групи жінок-військовослужбовців кількість утрат була найбільшою, точна їхня кількість невідома [16, 100]. Серед 21 полеглої жінки з Івано-Франківщини 10 перебували в лавах медико-санітарної служби. Більшість із них були обліковані після війни.

20 серпня 1946 р. Катерина Павлівна Микитюк отримала сповіщення про загибель своєї доньки Ганни з військової частини. Старший сержант медичної служби Ганна Григорцівна, 1925 р. н., санінструктор 380-го стрілецького полку 171-ї стрілецької дивізії, загинула 19 вересня 1944 р. й була похована в с. Ліпшас у Латвії [31]. 19-річна Ганна полягла під час Ризької операції, що тривала від 14 вересня до 22 жовтня 1944 р. [3].

Лише в 1947 р. батьки Ганни Дмитрієнко, які проживали в м. Коломия, отримали сповіщення про смерть 20-річної доньки (вона загинула 14 травня 1942 р.) [30]. З'ясовано, що рядова Г. Дмитрієнко, санінструктор 3-го гвардійського кавалерійського корпусу, загинула під час бомбардування с-ща Кут Старосалтівського району Харківської області й похована в братській могилі [19].

Вдалося встановити й долю «зниклої безвісти» (згідно зі сповіщенням) Юзефи Куницької, 1922 р. н. із с. Мала Тур'я Долинського р-ну Станіславської (Івано-Франківської) області, призваної до армії Моршанським РВК Тамбовської області Російської Федерації 23 червня 1941 р. [29]. У донесенні Долинського РВК № 40867 від 11 червня 1947 р. про безповоротні втрати зафіксовано факт загибелі сержанта Юзефи Куницької. Медична сестра Ю. Куницька загинула під час перевезення санітарного ешелону в липні 1942 р. в м. Сталінград (нині – м. Волгоград, Російська Федерація), де й похована [20].

Згідно з донесенням № 63229 від 20 липня 1946 р. про безповоротні втрати рядового і сержантського складу, загиблого і зниклого безвісти, Надвірнянського РВК Станіславської області, Ксенія Бойчук, 1923 р. н., медична сестра евакуаційного шпиталю № 2347, призвана до армії на другий день від початку німецько-радянської війни, була облікована «зниклою безвісти в жовтні 1944 р.» [35].

Практично до середини 1950-х рр. тривав останній етап обліку безповоротних утрат. У цей час зарахування загиблих проводили місцеві військкомати й центральні облікові органи: Управління з обліку загиблого та зниклого безвісти рядового і сержантського складу та пенсійного забезпечення їхніх родин і Управління з персонального обліку втрат офіцерського складу [23, 75].

Згідно з директивою Головного штабу Сухопутних військ Радянської армії № орг/2/751524 від 24 квітня 1946 р. (відомого як Директива подвірного опитування) було передбачено в масовому порядку зібрати дані про військовослужбовців, чиї долі залишилися нез'ясованими, й оформити відомості не на індивідуальних бланках, як доти, а колективними списками, зазначивши в них біографічні відомості, адреси й дати надсилання бійцями останніх звісток про

себе. Сам факт появи такого документа свідчив про величезний недооблік загиблих радянських військовиків. Останній етап обліку безповоротних утрат був досить важливим для виявлення та документування максимальної кількості жертв [23, 76]. Він став можливим завдяки рішенням вести далі облік бойових утрат на підставі уточнювальних документів.

Більшість розшукуваних обліковувалися зниклими безвісти в умовний місяць та рік, і дата могла не мати жодного стосунку до справжнього часу загибелі військовика. У пояснювальних документах, на підставі яких прізвище військовослужбовця заносили до списків розшукуваних, містилося більше відомостей про ймовірну долю бійця, яку мала фіксувати «похоронка» [23, 77].

Саме в такому колективному списку № 63 Косівського РВК 1947 р. була облікована «зниклою безвісти в липні 1945 р.» медична сестра Парасковія Копчук, 1925 р. н., уродженка с. Яворів Косівського району [34].

Призвана до армії у квітні 1945 р. і «зникла безвісти» в травні 1945 р. Анна Михайлівна Пістащук, 1914 р. н., облікована в колективному списку № 49 безповоротних втрат Косівського РВК [33]. Згідно з донесенням № 76005 від 7 вересня 1946 р. про безповоротні втрати того самого військкомату до Управління обліку втрат загиблих та зниклих безвісти рядового та сержантського складу, Анна Пістащук служила в пересувному польовому шпиталі № 4197 [20].

Серед облікованих зниклими безвісти в колективних списках (список 2 Надвірнянсько-Богородчанського ОРВК) увагу привертає доля Парасковії Федорівни Кушнір, 1922 р. н., призваної до армії 23 червня 1941 р. і зниклої безвісти в лютому 1945 р. [36]. За інформацією іменного списку № 0257 від 22 вересня 1948 р. безповоротних втрат Надвірнянського району, зв'язок із Парасковією Кушнір урвався у вересні 1945 р. Останнім місцем служби жінки зазначена військова частина п/п № 24955 (евакуаційний шпиталь № 3101), що перебувала в Монгольській Народній Республіці. Проте в донесенні про безповоротні втрати № 862 від 14 липня 1956 р. Надвірнянського району зазначено, що зв'язок закінчився 22 листопада 1944 р. в тому самому шпиталі № 3101 у м. Каунас. У супровідному листі до Управління з обліку загиблого та зниклого безвісти рядового і сержантського складу (м. Москва) було повідомлено, що мати зниклої Ганна Василівна Кушнір сповіщення про загибель доньки не отримувала. На той момент жінці було вже 70 років і вона не переставала доводити факт участі доньки у Другій світовій війні [20].

Крім медичної служби, найбільшу кількість жінок у Червоній армії було задіяно у військах зв'язку, органах забезпечення та управління.

Саме з початком війни до Червоної армії почали призивати досвідчених телеграфісток і телефоністок. Тільки в 1941 р. за призовом до армії прийшли понад 10 тис. зв'язківців, а в 1942 р. до військ зв'язку були мобілізовані ще 40 тис. громадян. Тим жінкам-військовозобов'язаним, які служили в штабах і тилу, нічого не загрожувало, однак чимало жінок-зв'язківців перебувало безпосередньо на фронті та у прифронтівій смузі й щодня наражалося на небезпеку [16, 116].

Особливою була доля жінок-військовополонених. У відомому дослідженні професора Гайдельберзького університету Крістіана Штрайта «"Они нам не товарищи...": Вермахт и советские военнопленные в 1941–1945 гг.» кількість полонених, які опинились у таборах і на примусовій праці в Німеччині, оцінено від 5,5 млн до 5,7 млн осіб. Більшість їх – 3,3 млн (57,8 %) – загинули від голоду, поганих умов утримання, непосильної праці, а також стали жертвами розстрілів [37, 8]. Кількість загиблих у полоні чоловіків і жінок, а також їхнє співвідношення не диференційовані за статтю.

Відомий наказ Головного командування 4-ї армії групи армій «Центр» від 29 червня 1941 р. містив коротку й чітку вимогу розстрілювати всіх жінок в уніформі. Слідом за ним був виданий протилежний за змістом наказ – Головного командування сухопутних військ – від 3 липня, згідно з яким жінки у військових одностроях, озброєні чи ні, мали визнаватися військовополоненими [38, 93].

Упереджена думка про те, що жінки-військовослужбовці особливо небезпечні, призводила до небажання утримувати їх у таборах для полонених. Вермахт направляв їх на біржі праці, де вони отримували статус остарбайтерів. «Передавати в розпорядження відповідної біржі праці» означало примусове залучення до «цивільної» праці на окупованій Вермахтом території або в самій Німеччині [38, 94]. Радянських жінок, які відмовилися ставати остарбайтерками, відправляли до концтаборів [21, 112].

Серед останніх офіційних документів, підписаних на Ялтинській міжнародній конференції керівників трьох союзних держав – СРСР, США й Великої Британії, були домовленості про репатріацію (повернення на батьківщину) військовополонених та цивільних осіб. Радянці наполягали на тому, щоб вихідців із держав Балтії та колишніх польських територій на схід від лінії Керзона вважати радянськими громадянами (що безпосередньо стосувалося жителів Івано-Франківської області). Із погляду західних союзників визначальним принципом у питанні репатріації було те громадянство (підданство), про яке заявляли люди, які могли відмовитися від повернення до СРСР, отримавши статус «переміщеної особи» [22, 305–306].

Проте із закінченням війни в Європі репатріація стала обов'язковою для всіх колишніх жителів територій, які до вересня 1939 р. не входили до складу Радянського Союзу, на що погодилися західні союзники [22, 300].

Перед репатріацією військовополонених перевіряв «Смерш», цивільних осіб – служба безпеки НКВД. Більшість табірних бранців були вкрай виснажені, тяжкохворі. Кількамісячне перебування в системі репатріаційних, збірних і фільтраційних таборів для багатьох полонених закінчувалося смертю, вони вмирили, так і не дочекавшись повернення додому.

Не судилося приїхати на батьківщину й побачити родину репатрійованій Марії Юрїївні Коріндеш. Вона померла від хвороби 18 вересня 1945 р. в евакуаційному шпиталі № 2872, похована в чеському м. Оломоуць [32].

Отже, попри те що облік людських військових утрат був недосконалим узагалі й вівся, зокрема, без урахування втрат жіноцтва, інформативність радянських облікових документів доволі значна.

Накази ДКО про мобілізацію позбавили жінок добровільності, перетворивши їх на резерв-ресурс, яким можна було розпорядитися й використати його. У радянських документах з обліку людських військових утрат ми знайшли підтвердження наявності регіональних квот щодо призову до війська та відповідного вікового цензу.

Спочатку поява, потім збільшення кількості жінок-військовослужбовців, на нашу думку, є свідченням мілітаризації суспільства, а не гендерної рівності. Адже ролі жінок у війську визначалися потребами війська, а не жінок. Жодна з мобілізованих жительок Івано-Франківщини не досягла високих звань та командних посад. Більшість із них служили в підрозділах, які вважаються більш відповідними для жінок.

Вивчення жіночого досвіду війни допоможе розкрити цілком проігноровані, однак значущі аспекти війни в її гуманітарному та соціокультурному вимірах.

Знання про жіночі стратегії участі, виживання, спротиву, пристосування та втрати під час війни мають для України не лише історичне значення, вони є вкрай актуальними нині, коли війна стала щоденною реальністю...

Джерела та література:

1. Алексеевич С.А. У войны не женское лицо. Повести / С.А. Алексеевич. – М.: Советский писатель, 1989. – 368 с.
2. Алексієвич С. У війни не жіноче обличчя / С. Алексієвич / Пер. з рос. В. Рафєєнка. – Харків: Віват, 2016. – 400 с.
3. Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание / Г.Ф. Кривошеев, В.М. Андроников, П.Д. Буриков, В.В. Гуркин. – М.: Вече, 2009. – 384 с.
4. Военнопленные женщины-красноармейцы в концлагере. Советские военные медики в Равенсбрюке / Маргот Бланк, Рамона Саавера-Сантис. – Берлин: Германо-российский музей Берлин-Карлсхорст, 2016. – 48 с.
5. Героини войны. Очерки о женщинах – Героях Советского Союза / Сост. А. Белановский, П. Перепеченко; ред. Л. Торопов. – М.: Госполитиздат, 1963. – 719 с.
6. Героини. Вып. 1 (Очерки о женщинах – Героях Советского Союза) / Ред.-сост. Л.Ф. Торопов. – М.: Политиздат, 1969. – 447 с.
7. Героини. Вып. 2 (Очерки о женщинах – Героях Советского Союза) / Ред.-сост. Л.Ф. Торопов. – М.: Политиздат, 1969. – 463 с.
8. Гриневиц В. Червоний імперіалізм. Друга світова війна і громадська думка в Україні, 1939–1941. – К.: HREC PRESS, 2019. – 492 с.
9. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць / За наук. ред. док. іст. наук Г. Грінченко, канд. іст. наук К. Кобченко, канд. іст. наук О. Кісь. – К.: АРТ КНИГА, 2015. – 335 с.

10. *Звитяжниці: Жінки – Герої Радянського Союзу в боях за Україну в роки Великої Вітчизняної війни* / Є.В. Сафонова (кер. авт. кол.). – К.: Україна, 1995. – 247 с.
11. *Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Івано-Франківська область* / Ред. кол. тома: Чернов О.О. (гол. редкол.) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 640 с.
12. *Книга Пам'яті України. Івано-Франківська область: у 3 т. – Т. 1.* / Гол. ред. кол.: І.О. Герасимов (голова) та ін. – Л.: Каменяр, 1998. – 844 с.
13. *Там само. – Т. 2* / Гол. ред. кол.: І.О. Герасимов (голова) та ін. – Л.: Каменяр, 2001. – 758 с.
14. *Там само. – Т. 3* / Гол. ред. кол.: І.О. Герасимов (голова) та ін. – Л.: Каменяр, 2003. – 296 с.
15. *Мати, воїн, трудівниця* / Упоряд.: В.О. Процаков. – К.: Політвидав України, 1986. – 189 с.
16. *Маша + Нина + Катюша. Женицины-военнослужащие 1941–1945* / Германно-российский музей Берлин-Карлсхорст. – Берлин, 2002. – 206 с.
17. *Мурманцева В.С. Советские женщины в Великой Отечественной войне: 1941–1945* / В. Мурманцева. – М.: Мысль, 1979. – 293 с.
18. *Никонова О. Женщины, война и «фигуры умолчания»* / О. Никонова // *Неприкосновенный запас*. – 2005. – № 2–3 (40–41). – С. 282–289.
19. *Обобщенный банк данных о защитниках Отечества [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <https://obd-memorial.ru>. – Назва з екрана.
20. *Память народа 1941–1945 гг. [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <https://pamyat-naroda.ru>. – Назва з екрана.
21. *Пастушенко Т. Радянські жінки-військовополонені: стратегії виживання, досвід, долі* / Т. Пастушенко // *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць* / За наук. ред. док. іст. наук Г. Грінченко, канд. іст. наук К. Кобченко, канд. іст. наук О. Кісь. – К.: АРТ КНИГА, 2015. – С. 103–120.
22. *Плохій С. Ялта. Ціна миру* / С. Плохій / Переклад з англійської Н.Є. Коваль. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. – 416 с.
23. *Рибченко Л. Персональний облік людських військових втрат Червоної армії у Великій Вітчизняній війні* / Л. Рибченко // *Київські адреси сповіщень про загибель: дослідження, документи, свідчення* / Ред. кол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. // *Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»*. – К.: Аеростат, 2013. – С. 59–78.
24. *Рибченко Л. Радянські військові мобілізації на території України у 1941–1945 роках* / Л. Рибченко // *Друга світова війна: погляд з XXI століття. Історичні нариси: у 2-х кн.* – Кн. 1 / Редкол.: В.А. Смолій (гол.), О.Є. Лисенко (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 2010. – С. 303–318.
25. *Рибченко Л. Радянські військові мобілізації на українських теренах у 1943–1944 рр.* / Л. Рибченко // *Україна. Хроніка визволення: дослідження, документи, свідчення* / Ред. кол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. // *Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»*. – К.: Аеростат, 2014. – С. 37–48.
26. *Ругаль В. Документальний фонд загиблих Івано-Франківської області в Національному музеї історії України у Другій світовій війні* / В. Ругаль // *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. – 2017. – Вип. 3 (17). – С. 81–102.
27. *Русский архив: Великая Отечественная: приказы народного комиссара обороны СССР 22 июня 1941 г. – 1942 г.* – Т. 13 (2–2). – М.: ТЕРРА, 1997. – 448 с.
28. *Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні. – Всеукраїнська база загиблих.* – Івано-Франківська область.

29. Там само. – ІФ-03045.
30. Там само. – ІФ-08159.
31. Там само. – ІФ-09430.
32. Там само. – ІФ-11446.
33. Там само. – ІФ-11956.
34. Там само. – ІФ-12027.
35. Там само. – ІФ-12496.
36. Там само. – ІФ-12569.
37. Штрайт К. «Они нам не товарищи...» Вермахт и советские военнопленные в 1941–1945 гг. / К. Штрайт / Пер. с нем. И. Дьяконова, предисл. и ред. И. Настенко. – М.: Русское историческое общество; Русская панорама, 2009. – 480 с.
38. Штребель Б. «Баба з рушницею» як образ ворога: військовополонені червоноармійки у концентраційному таборі Равенсбрюк / Б. Штребель // Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часі екстремального насильства: зб. наук. праць / За наук. ред. док. істор. наук Г. Грінченко, канд. іст. наук К. Кобченко, канд. іст. наук О. Кісь. – К.: АРТ КНИГА, 2015. – С. 89–102.

© **Наталья ФИЛАТОВА**

© **Владимир РУГАЛЬ**

**К ИСТОРИИ «ЖЕНСКОГО ВОПРОСА»
В КРАСНОЙ АРМИИ (1939–1945 гг.):
ПО МАТЕРИАЛАМ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФОНДА
ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ПОТЕРЬ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

По собранным в фондовой коллекции Национального музея истории Украины во Второй мировой войне материалам на погибших военнослужащих, призванных в армию с территории Ивано-Франковской области, установлено, что 21 документ подтверждает гибель женщин во время немецко-советской войны. Документальный массив позволил проанализировать судьбы и показать участие женщин в войне, продемонстрировать, какие они занимали должности, какие выполняли обязанности, как гибли и как происходил учёт погибших женщин.

Ключевые слова: Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне, документы по учёту потерь, извещения о гибели, женщина, гендерная политика, санинструктор.

© *Natalia FILATOVA*© *Volodymyr RUHAL*

THE HISTORY OF THE WOMEN'S ISSUE IN THE RED ARMY (1939–1945) ACCORDING TO THE DOCUMENTARY FUND OF HUMAN LOSSES OF IVANO-FRANKIVSK REGION

Throughout human history, there have been many wars that have been considered a man's affair. Only in some cases were known that women were involved in military confrontations. In particular, the most famous female figure - Jeanne d'Arc, who distinguished herself during the Hundred Years' War of the XIV-XV centuries.

Everything was changed by the world wars of the first half of the XX century. If in the First World War women were involved in hospitals, then the Second World War changed everything. Women on an equal terms with men were involved in the army, especially in the Red Army. However, the policy of the USSR did not allow to highlight the contribution of women to the war. All citizens of the country, regardless of gender, were "Soviet people", so the topic of gender was not raised. Certainly, there were separate studies, but they concerned mainly the heroines of the front and rear.

In this article is made an attempt to highlight the participation of the ordinary woman in military confrontations. Was revealed that the museum collection contains 21 documents confirming the death of women on the fronts of the German-Soviet war. The documentary array allowed us to analyze the fates and establish the role of woman in the war, to show what positions she held, what duties she performed, how she died and how she was recorded for.

Keywords: *National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, military records of casualties, death notification, female, gender policy, health education supervisor.*